

13. Хруцкий В. Е. Оценка персонала: современные системы и технологии: Настол. кн. кадровой службы — М.: Финансы и статистика, 2004.

Стаття надійшла до редакції 02.1)2.2007

УДК 331

С. В. Григорович,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

ТРУДОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена проблемам розвитку трудового потенціалу України в умовах сучасних світових тенденцій побудови економічних систем на принципах інформаційного суспільства. У статті аналізується сучасний стан трудового потенціалу та напрями його використання в Україні. Також автор пропонує способи підвищення якості робочої сили в контексті становлення інноваційної економіки.

КЛЮЧОВІ СЛОВА. Трудовий потенціал, інновації, економіка знань

У даний час Україна переживає одіш з найважливіших моментів у своєму розвитку. Їй належить обрати чи новий стратегічний курс «інноваційного прориву», що асоціюється зі збереженням, ефективним використанням і розвитком вітчизняного інтелектуального потенціалу, чи залишитися серед країн, які лише споживають досягнення високотехнологічного світу, не отримуючи зиску від основних переваг глобалізації та сучасної моделі світового економічного розвитку. В останні роки визначилася чітка загальносвітова тенденція, пов'язана з глобальною інформатизацією та формуванням інформаційного суспільства, коли місце та роль будь-якої держави в світі стали безпосередньо залежати від її спроможності виробляти, споживати й застосовувати нові знання та технології. Підтримуємо думку Б. Гейтса, який вважає, що на відміну від 1980-х років, які характеризувалися технічними змінами й усе вирішувала якість продукції, або 1990-х, де визначальним був «реінжиніринг», у нинішньому десятилітті ключовою концепцією є швидкість, оскільки електронні технології створюють умови для прискорення змін [2]. У таких умовах комерційний успіх значною мірою визначається кадрами, здатними працювати з новітніми технологіями. Перед економікою постає «проблема часу», оскільки сучасні технології дозволяють різко прискорити заміну продукції, що

постачається, на досконалішу. За сучасного рівня розвитку освіти, якості нагромаджених знань, інформаційних ресурсів, масштабів інновацій і формування національних інноваційних систем спізнання проникнення на ринок позбавляє виробника переваг перед конкурентами навіть у тому разі, якщо конструкція та якість продукції є бездоганними.

Наприкінці ХХ ст. провідні світові держави прискорили свій соціально-економічний розвиток на основі реалізації можливостей глобально-інформаційного технологічного устрою. Вони сконцентрували зусилля на розгортанні інформаційної економіки, що ознаменувало собою не просто чергову зміну технологічних устроїв, а настання нової технологічної революції. Формування національних інноваційних систем як основного механізму розвитку стало головним чинником довгострокового зростання світової економіки.

На цьому тлі явним дисонансом стала стрімка деградація української економіки, особливо її наукоємних секторів, спричинена обвальним скороченням витрат на науку й освіту, систему розробки та впровадження нових технологій, розвиток відповідних галузей і виробництв. Трансформаційний процес, що «забрав» ціле десятиліття 1990-х, не скоротив відставання України від світових лідерів техніко-економічного розвитку, а, навпаки, тільки збільшив його. Незважаючи на незначний прогрес у поширенні інформаційних технологій, мобільного зв'язку та Інтернету, загальний безпрецедентний регрес науково-технічної сфери та інноваційного потенціалу України є очевидним.

Наукомісткі й технічно складні товари — найбільш великий та дедалі більший сегмент міжнародної торгівлі. Темпи зростання виробництва й експорту таких товарів у два-три рази перевищують відповідні показники сировинних і традиційних галузей виробництва — харчової, металургійної, текстильної. Лідери останнього десятиліття ХХ ст. — інформаційні технології демонструють двократні показники приросту щорічних обсягів торгівлі. Світовий експорт обчислювальної техніки та засобів зв'язку вже 2003 року за вартістю перевищив суму світового експорту нафти, газу, металів і іншої сировини: ще в 1990 році він був меншим у 1,5 разу. Обсяг світового ринку інформаційних технологій наразі становить понад 1 трлн дол., при цьому темпи його зростання дорівнюють близько 10% на рік [2].

Становлення інформаційних суспільств залежить од науки, освіти та виробництва, спільним інструментом для яких є інформаційні технології та знання. У свою чергу, останнім притаманний людський вимір, вони створюються й розвиваються людьми. Тому

найважливішим пріоритетом інноваційного розвитку будь-якої економіки є підвищення якісного рівня робочої сили. Перетворення ринку робочої сили в адекватний інноваційній економіці інститут потребує розвитку як традиційних, так і нових форм. Відтак висувуються достатньо високі вимоги до ринку робочої сили, а він, своєю чергою, визначає попит на послуги освітньої галузі. В Україні рівень співпраці та взаємодії ринку праці й системи освіти є недостатнім. Немає розвинутої системи укладання контрактів між навчальними закладами та роботодавцями, причому останні переважно демонструють неспроможність оцінити і сформулювати власний попит на певні спеціальності на терміні у 4—5 років, а саме стільки триває процес підготовки високоякісного фахівця. Це призводить до того, що ВНЗ здебільшого орієнтуються на спеціальності, що мають попит серед абітурієнтів, а не серед кінцевих споживачів — роботодавців. З іншого боку, існування диспропорцій у підготовці різних категорій фахівців і негнучкість системи освіти не дозволяє налагодити підготовку висококваліфікованих спеціалістів для галузей, що забезпечують інноваційну конкурентоспроможність економіки. Збільшення майже у півтора разу кількості випускників вищих навчальних закладів у період 2000—2005 років відбулося за рахунок таких спеціальностей як економіка, право, комерція та підприємництво, водночас кількість випускників інженерних спеціальностей, які мали б забезпечити використання нових технологій на виробництві, зросла менше, ніж на 8%. При цьому питома вага осіб із професійно-технічною освітою в структурі економічно активного населення зменшилася до 24%, що певним чином свідчить про скорочення пропозиції кваліфікованих робітників [1].

Проте зауважимо, що Україна в змозі готувати спеціалістів, які є затребуваними на світових ринках. Непрямим індикатором рівня національного інтелектуального потенціалу слугує процес відтоку висококваліфікованих кадрів за кордон, серед яких висока частка саме молодих спеціалістів, які здобули освіту в Україні, проте місце застосування своїм знанням прагнуть знайти за кордоном. Про цю тенденцію свідчить зафіксоване першим всеукраїнським переписом населення зниження частки осіб з вищою освітою в складі населення 25—34 років уперше в останні півстоліття. З економічного погляду, Україна втрачає колосальні кошти, адже поки що не існує механізму відшкодування країною-реципієнтом збитків тій країні, що витратила кошти на підготовку фахівця. З іншого боку, відтік кадрів переконливо свідчить про те, що в Україні бракує високопродуктивних робочих місць для забезпечення молодим

фахівцям гідних перспектив зайнятості. Поряд із проблемою відтоку кадрів існує ще глибша проблема поступової дискваліфікації та руйнування нагромаджених молодими людьми в процесі навчання знань, оскільки переважна частка спеціалістів в умовах українського ринку праці змушена працювати не за спеціальністю. Майже половина зайнятих у 2005 році працювала на посадах, що не відповідають їхній освіті. Понад 8% працівників з вищою освітою в Україні зайняті на роботах, які такого рівня освіти не потребують. При цьому на посадах робітників працює половина фахівців у галузі прикладних наук та техніки, чверть молодших фахівців у галузі освіти. На ринку праці наразі існує висока частка молодіжного безробіття, причому молоді люди стикаються з найбільшими проблемами саме при пошуках першого робочого місця. Роботодавці, користуючись ситуацією, вимагають від кандидатів на робоче місце університетського диплома, навіть якщо робота не потребує такого рівня освіти. Тривале існування такої ситуації на ринку праці призвело до того, що студенти прагнуть отримати не знання, а той таки диплом. А якщо існує попит на «низькоякісні» дипломи, ринок освітніх послуг задовольняє їх з мінімальними витратами.

Отже, розв'язати проблему підвищення якості робочої сили в контексті становлення інноваційної економіки можливо в такий спосіб.

По-перше, забезпечити тісну співпрацю навчальних закладів із майбутніми роботодавцями через розвиток системи укладання контрактів та замовлень на підготовку майбутніх фахівців. До цього процесу має активно долучитись держава як основний розробник та виконавець цілісної національної стратегії інноваційного розвитку економіки.

По-друге, сприяти створенню на ринку праці переважної частки високопродуктивних і високооплачуваних робочих місць, що має змінити структуру попиту на робочу силу на користь висококваліфікованих та інноваційно орієнтованих спеціалістів. Упровадження й використання передових інформаційних, виробничих та інших прогресивних технологій, за допомогою яких виготовляється високотехнологічна та наукомістка продукція, зумовить потребу ринку праці у висококваліфікованих працівниках. За таких умов майбутні фахівці почнуть вимагати від навчальних закладів не лише змін у номенклатурі запропонованих спеціальностей, а й збільшення кількості та підвищення якості освітніх послуг, оскільки цінність матимуть знання, а не диплом.

Державна політика України в її сучасному вигляді не дає науці та

наукоємним галузям тих стимулів і переваг, які надаються відповідним сегментам інноваційних систем у розвинутих країнах. Реалізація нових форм наукової та інноваційної політики підняла траєкторію економічного зростання лідерів світової економіки, дозволила багатьом країнам — учорашнім аутсайдерам науково-технологічного розвитку — інтегруватися у світову економіку на основі високотехнологічних галузей, підвищити конкурентоспроможність свого господарства та життєвий рівень населення. Національні інноваційні системи успішних економік складаються із сукупності організацій приватного і державного секторів господарства, що ведуть НДР, здійснюють виробництво і реалізацію високотехнологічної продукції (університети й академії, великі і дрібні компанії, національні центри та регіональні технопарки), а також систем управління та фінансування інноваційної діяльності. Не менш важлива частина цього комплексу — інституцій середовище, яке складається із законодавчих актів, норм, правил і відомчих інструкцій, що визначають форми, методи та інтенсивність взаємодії всіх суб'єктів ринку, зосереджених на інноваційній діяльності, з іншими сегментами національної економіки.

Завдання побудови інноваційної системи в Україні поки що виконується фрагментарно — кожна галузь та окреме підприємство змушені робити це самостійно. На сьогодні існує незначна частка національних компаній, що досягають стадії інноваційно-технологічного розвитку. Очевидною є термінова потреба в зміцненні конкурентоспроможності української економіки за рахунок підвищення питомої ваги компаній — стратегічних новаторів, що реалізуватимуть великі науково-дослідні проекти за часткової підтримки держави. Наразі критично важливим є формування нової державної стратегії взаємодії науки та тих високотехнологічних галузей і окремих підприємств, що вже довели свою конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Як першочергові кроки для реалізації такої стратегії потрібно:

- » сформувати державні цільові програми, спрямовані на забезпечення технологічних проривів у стратегічно важливих галузях, в основі яких передбачено фінансову та організаційну підтримку великих приватно-державних науково-дослідних проектів;

- > прийняти низку законодавчих актів, що впорядковують взаємодію наукових організацій з бізнесовою сферою, зокрема пакет законів, що посприяють передачі та комерціалізації технологій, діяльності державних наукових фондів та організацій,

функціонуванню інноваційної інфраструктури;

- > розробити механізми створення національних технопарків з обов'язковим залученням державних НДІ та ВНЗ у виконання інноваційних завдань;

- > запровадити механізми підтримки наукоємного бізнесу за рахунок надання податкових, митних та інших пільг для стратегічних зон техніко-економічного розвитку.

Як вже зазначалося, в сучасному інформаційному суспільстві формуються умови, за яких суспільно-економічні (зокрема соціально-трудова) відносини дедалі більше визначаються володінням інформацією, знаннями й освітою. Значно прискорюється оновлення засобів виробництва, форм його організації, умов і змісту праці, набагато швидше відбувається моральне старіння загальних і професійних знань. Зміни в характері праці формують потребу в принципово новому типі висококваліфікованих, інтелектуальних працівників. Зростання ролі, значущості і вимог до освітньо-кваліфікаційних параметрів працівників диктується логікою демоекономічного розвитку, згідно з якою з прогресом суспільного виробництва роль кількісних параметрів знижується, натомість роль якісних характеристик неухильно зростає, тобто кількість праці заміщується її якістю.

У роки незалежності України в зайнятості населення відбулися структурні зрушення, визначальною причиною яких стала зміна форм власності виробничих одиниць, що зумовила зменшення питомої ваги найманої праці та формування сектора самостійної зайнятості. Наразі цей сектор охоплює більше третини ринку праці України, причому підприємництво набуло поширення в тих видах економічної діяльності, що не мають безпосереднього відношення до технічних інновацій. Найбільша частка самостійної зайнятості — в торгівлі та сфері послуг. Значну кількість самозайнятих становлять особи, які працюють у в особистих селянських господарствах (майже 3 млн осіб). До цієї категорії належить і практично все сільське населення пенсійного віку. Зниження обсягів зайнятості відбулося за рахунок зменшенім чисельності найманих працівників підприємств, установ, організацій, кількість яких в останні 10 років зменшилася майже на 6 млн осіб. На жаль, не відповідають завданням інноваційного розвитку економіки України зміни професійного складу зайнятих. По-перше, від початку виходу з кризи не тільки не збільшилася, але навіть скоротилася чисельність фахівців, операторів і складальників устаткування та машин, кваліфікованих працівників сільського господарства. По-друге, саме у цей період відбулося зростання чисельності некваліфікованих працівників.

Близько чверті загальної зайнятості (майже 5 млн осіб) зосереджено в сільському господарстві, мисливстві, лісовому та рибному господарстві [1]. З них більше половини працює в особистих селянських господарствах, де зберігається спосіб виробництва, базований переважно на простій фізичній праці. Усе це свідчить про низьку продуктивність праці та неефективне використання трудового потенціалу, оскільки в розвинутих країнах частка зайнятих в аграрному секторі не перевищує 10%. На другому місці за чисельністю працівників — промисловість (20% загальних обсягів зайнятості), тоді як у країнах Європи та Північної Америки частка промислових працівників становить 25— 33%, причому в останні роки відбувається невпинний процес скорочення зайнятості в промисловому секторі. Особливе занепокоєння викликає невідповідність розподілу працівників за видами промислової діяльності інноваційному спрямуванню економіки: найбільша зайнятість у добувній промисловості, виробництві та розподілі електроенергії, газу й води, харчовій промисловості, металургії та обробці металу.

Зростання відкритості національної економіки актуалізує проблему збереження робочих місць в економіці, оптимізації їх структури, запобігання «вимиванню» з ринку праці робочих місць з високою складністю виконуваних робіт, інноваційними характеристиками та відповідною кваліфікаційною складовою. Підвищення рівня конкурентоспроможності працівників, збереження, розвиток та ефективне використання їхніх професійних умінь є важливим напрямом підвищення рівня захищеності працівників у контексті сучасних світових тенденцій розвитку національних економік, коли найприбутковішими стають робочі місця з високою освітньої місткістю.

Підсумовуючи вищезазначене, наголосимо на необхідності узгодження інтересів людини, бізнесу і держави у виробленні основних напрямів політики розбудови в Україні економіки знань — найприйнятнішої на сьогодні моделі розвитку країни. Недооцінка соціальної складової в реалізації програм економічного розвитку країни, недооцінка ролі людського капіталу для майбутнього країни може звести нанівець усі зусилля з поліпшення макроекономічних показників і збільшення економічного потенціалу держави.

Література

1. Праця України 2005: Стат. зб. — К.: Державний комітет статистики України. 2006.
2. Трудові ресурси та виробничий потенціал України в контексті набуття членства у СОТ: оцінка перспектив. К.: ДСЗУ. 2004. — С. 90—95.

Свідоцтво надійшло до редакції 08.02.2007

УДК 316.422: 36

А. М. Гриненко, канд. екон. наук, доц.,
КНЕУ імені Вадима Гетьмана

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ, ПОТРЕБА ТА НАПРЯМИ ЇЇ РЕФОРМУВАННЯ

АНОТАЦІЯ. В статті розглянуто критичні підходи до оцінки соціально-політичних перетворень в Україні. Проаналізована роль держави як головного суб'єкта соціальної політики і її інституцій та механізмів, що забезпечують вплив на реалізацію соціальних процесів та відносин. Сформульовано основні напрямки реформування системи соціальної політики в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА, соціальна політика, соціальна сфера, якість правлячої еліти, гуманітарна аура суспільства, соціально-трудова відносини, соціальне партнерство, соціальна підтримка населення

Розглядаючи шлях України за 15 останніх років, що включає кінець ХХ-го і початок ХХІ сторіччя, слід зупинитись на основних віхах її соціально-економічних перетворень і проаналізувати досягнення, упущення, помилки. Молода держава, переживши чергову руїну, що проявилась в приголомшуючому падінні, причому не тільки економіки і якості життя величезної більшості її громадян, але і науково-технічного потенціалу, духовно- морального тону і багато багато іншого все таки зі сподіваннями і надіями прямує до незалежного державного життя. Велике значення в цьому контексті відіграє соціальна політика держави.

Адже економічні перетворення поставлені на початку незалежності в основу соціально-економічної політики попередньо були не прогнозовані в плані їх взаємозв'язку з соціальними на-